

VESNA GRAHOVAC-PRAŽIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za nastavničke studije u Gospiću
Ulica dr. Ante Starčevića 12, HR – 53000 Gospić
vprazic@unizd.hr

PREDGOVORI FRANJEVAČKIM DOPREPORNIM GRAMATIKAMA

U radu se analizira pet predgovora tiskanim gramatikama u 18. stoljeću kojima su autori franjevci. Nakon prve tiskane gramatike u Hrvata Bartola Kašića značajan doprinos procesima standardizacije imaju upravo gramatike franjevaca Tome Babića, Lovre Šitovića, Josipa Jurina na jugu zemlje i u Slavoniji autora Blaža Tadijanovića i Marijana Lanosovića. Riječ je o dvojezičnim gramatikama u kojima se opisujući drugi jezik opisuju i hrvatski jezik. Predgovori se promatraju kao autorski uvodni tekstovi koji govore o nastajanju gramatike i autoru. U njima nalazimo podatke o autorovu jeziku, hrvatskom jeziku i gramatikološkim koncepcijama autora. Predgovori u svojoj trodijelnoj strukturiranosti (pozdrav, tekst, odjava) prilog su povijesti hrvatskog jezika i povijesti gramatičarske misli.

KLJUČNE RIJEČI: *franjevci, gramatika, hrvatski jezik, predgovor*

UVOD

Za vrijeme četiri stotine godina duge turske vladavine hrvatskim krajevima pripadnici franjevačkog reda su duhovni i intelektualni stup kršćanstva i prosvjete. Franjevci su postali utjecajni i duhovna snaga čije se djelovanje osjećalo. Iako se njihov rad u našim krajevima spominje još u 13. stoljeću, najsnažniji je u 18. stoljeću. "Uistinu, rijetki su narodi u kojih je trag franjevaca tako dubok i plodan kao što je u hrvatskom" (Gostl 1999: 136). Prvi hrvatski lekcionar priredio je franjevac Bernardin Splićanin, prva glagoljska početnica pripisuje se franjevcu Pavlu Modrušaninu, ocem arheologije smatra se franjevac Lujo Marun, a ljekarna Male braće u Dubrovniku najstarija je u Europi. Kako se širi tursko osvojeno područje, tako se širi i franjevačko djelovanje, do Mađarske i u Dalmaciju. Nakon oslobođanja hrvatskih krajeva od Turaka osnovana je dalmatinska redodržava nazvana Provincija sv. Kaje, poslije Presvetog Otkupitelja, a kasnije i Dalmatinska provincija. Dugo vremena oni su među manjinom pismenih i školovanih ljudi. Pored propovijedanja, očuvanja i širenja kršćanstva puk upoznaju s knjigom na hrvatskom jeziku. U sklopu franjevačkih samostana otvaraju škole, najprije za redovničke kandidate, a poslije i za laike. U školama se katolička mladež podučava

u kršćanskom nauku, latinskom i materinskom hrvatskom jeziku. Prije stupanja u novicijate kandidati su završavali gramatičke škole te morali polagati ispit kojim bi pokazali znanje latinskoga jezika. Dostupni priručnici na latinskom jeziku teško su se nabavljali i nisu mogli zadovoljiti njihove potrebe. Potrebne knjige franjevci sami pišu ili prerađuju i uz velike napore tiskaju u Budimu i Mlecima. "Franjevačke su knjige bile jedine pristupačne hrvatskom katoličkom puku u Bosni Srebrenoj. One su živjele u narodu i prenosile se s koljena na koljeno. Neke su od njih postigle iznimnu popularnost, te su tiskane u velikom broju izdanja. Uz Divkovića, pisci takvih knjiga su bili fra Pavao Posilović, fra Ivan Bandulavić, fra Stjepan Matijević, fra Ivan Ančić, fra Stjepan Margitić, fra Jerolim Filipović i dr." (Karamatić 1994: 8/9). Prinose franjevaca ističu mnogi jezikoslovci (Pranjković, 2011; Ham, 2013; Farkaš-Brekalo, 2013), Josip Lisac ističe: "Mnogo su franjevci stvorili u beletrističkom smislu, poglavito su pak izgrađivali hrvatski standardni jezik oblikujući ga s drugim tijekom stoljeća" (2012: 64), a Loretana Farkaš-Brekalo piše: "U oblikovanju hrvatskoga standardnog jezika tijekom 18. stoljeća značajan utjecaj predstavlja višestoljetno djelovanje franjevačkog reda." (2013: 167).

Gramatike latinskoga jezika bile su rasprostranjene u cijeloj Europi kojoj je latinski bio jezik komunikacije, diplomacije, obrazovanja i znanosti. Latinska školska gramatika portugalskog isusovca Emmanuela Alvaresa *De institutione grammatica libri tres* objavljena 1572. u Lisabonu bila je prisutna u cijeloj Europi ma o kakvom se obliku učenja latinskoga jezika radilo. Doživjela je mnogobrojna izdanja i prerade pa tako i kod nas. "Zadaća im je bila da korisnik na jednom mjestu nađe najpotrebnije gramatičke, leksičke, često i tekstualne podatke za učenje stranog jezika. Kako su oni bili dvojezični, pa i višejezični priručnici, uz strani se jezik usput učio i materinski" (Tafra 1997: 104). Tako se Alvaresova gramatika "posredno i neposredno stoljećima provlačila kroz mnoge gramatike hrvatskoga jezika. To je vjerojatno jedan od mnogih razloga velikoga utjecaja latinskoga jezika na hrvatski na mnogim jezičnim razinama. Kako se mijenjala politička uprava, mijenjao se i jezik moći. Iako je latinski i dalje službeni jezik, pojavila se potreba za priručnicima na njemačkom jeziku u kontinentalnom dijelu, dok je na obali latinski imao suživot uz hrvatski i talijanski." (Košutar 2013: 167).

Tri franjevačke gramatike latinskoga jezika javljaju se u 18. stoljeću: dvije na samom početku, Babićeva iz 1712. i Šitovićeva iz 1713. i jedna na samom kraju, Jurinova iz 1793. Pored latinskih u istom stoljeću tiskane su i dvije franjevačke gramatike njemačkog jezika, Tadijanovićeve iz 1761. i Lanosovićeva iz 1778. godine. Riječ je o ovim gramatikama:

1. Tablica gramatika

autor	godina	gramatika	metajezik
Toma Babić	1712.	<i>Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata</i>	latinski/hrvatski
Lovro Šitović	1713.	<i>Grammatica latino-illyrica</i>	latinski/hrvatski
Josip Jurin	1793.	<i>Slovkigna slavnoj slovinskoj mladosti diackim illirickim, i talianskim izgovorom napravljena</i>	latinski/talijanski
Blaž Tadijanović	1761.	<i>Svaschta po mallo illiti kratko sloxenyne immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik</i>	njemački/hrvatski
Marijan Lanosović	1778.	<i>Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nützlichen Wörter und Gesprächbuche, auch einem Anhang verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen</i>	njemački

Babićeva gramatika *Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata* tiskana je u Veneciji. Riječ je o latinskoj gramatici koja je protumačena latinskim i hrvatskim jezikom. Pisana je štokavskom ikavicom, ali ponegdje je refleks jata jekavski i ekavski. "Štokavska podloga toga jezika nije bila nevažna pri preporodnim standardizacijskim zahvatima u 19. st., pa stoga možemo i Babića, kao i ostale franjevačke pisce, promatrati kao neposredne utemeljitelje hrvatskoga književnoga jezika." (Gabrić Bagarić 2002: 79). Čitava gramatika pisana je formom pitanja i odgovora i zapravo u gramatici pratimo tri sloja: jedan zapisan na latinskom jeziku o latinskom, drugi zapisan na hrvatskom jeziku o hrvatskom jeziku i treći zapisan hrvatskim jezikom o učenju jednog i drugog jezika.

Lovro Šitović već u naslovu gramatike *Grammatica latino-illyrica* (Venecija) ističe svoj izvor. Riječ je o latinskoj gramatici pisanoj latinskim i hrvatskim jezikom namijenjenoj i prilagođenoj ilirskoj mladeži za učenje latinskog jezika. Iako ističe da je pisana po Alvaresu, nije samo preradba jer Šitović uključuje dijelove kojih kod Alvaresa nema. Dobro zapaža Šime Demo (2004: 55): "U skladu s didaktičkom i praktičnom namjenom priručnikâ (usvajanje osnova latinskog jezika i stjecanje sposobnosti za prevođenje jednostavnijih tekstova), u njima su se nužno morali davati prijevodni ekvivalenti na materinjem jeziku učenika, a isto tako i napominjati slučajevi u kojima se ista latinska fraza može prevesti na više različitih načina, već prema uklapanju u ko(n)tekst i eleganciji izraza, kao i situacije u kojima različiti spojevi značenjski povezanih riječi imaju semantičku vrijednost, odnosno, komparativno gledajući, mogu se prevesti jednom te istom sintagmom."

Jurinova gramatika *Slovkigna* latinska je gramatika objavljena u Veneciji, ali "bez obzira na to što je riječ o latinskoj gramatici s vrlo malom dodanom hrvatskom gramatikom u *Slovkinji* ima dosta podataka o hrvatskom jeziku i o pogledima njezina autora na književni jezik, kao što je slučaj i s ostalim inojezičnim

gramatikama." (Tafra 1997: 99). Jezik gramatike je štokavska ikavica, ali je Jurin tolerantan prema jekavizmima. Svakako je danas najzanimljiviji (8. dio), hrvatska gramatika pisana talijanskim jezikom pod naslovom *Osservazioni Sopra i Casi Nomi, Pronomi, Preposizioni della Lingua Illirica, detta Slava*. Obuhvaća samo 36 stranica.

Tadijanovićeva gramatika tiskana u Magdeburgu¹ naslova *Svaschta po mallo* pisana je štokavskom ikavicom. Čini se da mu je namjera bila napisati ilirsku štokavsku gramatiku, a ne gramatiku nekoga mjesnog govora. Dio posvećen gramatici je najmanji, samo 14 stranica.

Lanosovićeva gramatika *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*² pisana je najvećim dijelom njemačkim jezikom za strance koji uče hrvatski jezik (ilirički iliti slavonski, kako ga naziva Lanosović) i primjeri hrvatskog jezika nisu mnogobrojni. Pored morfologije i sintakse sadrži rječnik, razgovornik, primjere pisama i titularij. Riječ je o jezičnom priručniku koji je doprinio standardizaciji utemeljenoj na novoštokavštini zapadnoga tipa.

PREDGOVORI

Predgovori su kao i posvete paratekstovi i pragovi interpretacije kako to tumači Gennett (prema Grdešić, 2015), a možemo ih promatrati kao fenomen hrvatske historiografije, o čemu piše Rafo Bogišić (1997). Oni su najčešće kratki, u pravilu kraći od teksta koji okružuju, oni su prostor između teksta i vanjskog svijeta i na neki način usmjeravaju tekst od autora prema recepciji. U predgovorima se govori o vlastitom djelu koje autori nastoje objasniti s obzirom na namjere i učinke što bi glavni tekst trebao izvršiti u stvarnosti, izreći vlastite misli i pozvati se na autoritete. Predgovori književnim djelima nerijetko su predmet analiza u smislu autorskih programskih tekstova. Postavlja se pitanje funkcioniraju li te osobitosti predgovora na isti način u predgovorima gramatika s obzirom na to da je glavni tekst djelo sasvim drukčije prirode od književnoga teksta. Ti tekstovi pripadaju različitim stilovima iako možemo reći da su kao i književni tekstovi namijenjeni svima. Gramatike pripadaju znanstveno-udžbeničkom podstilu, imaju široku namjenu i širok krug čitatelja. Gramatika je proučavanje sustava jezika i njegovih zakona i knjiga koja izlaže taj sustav i mogu se razlikovati po namjeni, a ipak možemo reći da su svim gramatikama osnovne tekstološke značajke iste. "Činjenica je da je gramatika uvijek kompilacija već po samom rasporedu građe, naslijeđenom od antičke gramatike, ali i po pretežitom podudaranju paradigmi kada je riječ o gramatici istog jezika" (Tafra 2012: 133). Svakako da paratekst predgovora nastaje u suglasju s razdobljem, kulturom, posebice jer je riječ o predgovorima koji pripadaju vremenu kada se autorstvo nije naglašavalo, često je bilo na margini, a znanje koje se posredovalo u knjigama bilo je opće, pripadalo je svima, to više ako se radilo o znanju božanskoga podrijetla (biblijskom) ili jezikoslovnom. Tekst

¹ Troppau 1766. godine. Matica hrvatska SlavonSKI Brod izdala je 2006. pretisak Tadijanovićeve gramatike s predgovorom Dragutina Tadijanovića.

² Osijek 1778; 1789; Budim, 1795. Treće izdanje je promijenjeno, ima naslov *Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre* i uveden je treći jezik, mađarski.

predgovora je na neki način standardiziran (Bogojević 2015), očekivano ne teži originalnosti. Riječ je o autorskim predgovorima koje treba gledati i čitati kao uvodne tekstove u kojima se autor obraća širem krugu ljudi i sve što se kaže ima znak duboko smišljenog autorova odnosa prema svojoj sredini i kulturi. U tim napisima ima posrednih ali i neposrednih podataka o autorima, zanimljivi su i kao duboko utemeljeni izvori za upoznavanje jezičnih problema prošlih stoljeća. "Ti su predgovori dragocjeni za razumijevanje autorovih stavova o hrvatskom jeziku." (Tafra 2012: 135). Strukturiranost predgovora očituje se u formuli obraćanja, tijelu teksta i završnom pozdravljanju, odjavi. U predgovorima se oslikava jezik kojim autor piše, a ne samo onaj koji opisuje.

Predgovori obično počinju formulom obraćanja koja poprima funkciju naslova i uvijek je istaknuta i naglašena. Riječ je o ovim naslovima:

Milomu, i dragome Sctioču (T. Babić)

Pripogliubglenomu sctioczu (*Postovanomu Mesctru, Pozdrau Mladichem*, (L. Šitović)

Vridnocasnomu sctioczu (J. Jurin)

Pridgovor (B. Tadijanović)

Vorbericht (M. Lanosović)

Naslovi uvodnih napisa su raznoliki, a kod Šitovića nalazimo trodijelnu strukturu predgovora (*Pripogliubglenomu sctioczu, Postovanomu Mesctru, Pozdrau Mladichem*), koja se kreće od najšireg, najopćenitijeg, upućenog svima do sužavanja na poučavatelja i učenika. Najprije objašnjava razloge pisanja gramatike latinskoga jezika na hrvatskom jeziku pa se obraća onima koji će po gramatici poučavati i logičnim slijedom onima koji će biti po gramatici poučavani. Slijedom toga gradacijski niže razlikovne attribute vežući ih uz adresata. Nerijetka je uporaba atributa u formuli obraćanja, kod Babića i dva.³ Pisani su u formi izravnog obraćanja implicitnom čitatelju preuzimajući termin i oblik iz književnog stvaralaštva jer je očito da je riječ o drukčijem čitatelju. Potkraj 18. i početkom 19. stoljeća, u vrijeme intenzivnih promjena koje su se događale na području kulture pisane riječi i čitanja, dolazi ne samo do porasta broja čitatelja već i važnosti koja im se pridavala. To nije samo stoga što se pojmu čitatelja nije pridavalo mnogo pozornosti, čitatelj se određuje s obzirom na mjesto u komunikacijskom lancu i prema tome se razmatra uglavnom kao član jezične zajednice. Uostalom slične oblike obraćanja nalazimo kod istih autora⁴ koji se javljaju u književnosti 18. stoljeća, tako da ih možemo promatrati kao tipske oblike obraćanja u svrhu pozivanja na konzumiranje djela. Kod slavonskih autora gramatika gubi se taj izravni i intimni ton te se tekstovi imenuju naslovom *Predgovor* (2) što u prvi plan stavlja funkciju teksta i preoblikuje značenje i važnost čitatelja u korist teksta.

Često je prisutan izraz opravdanja, autorske skromnosti i pozivanje na autoritete. Babić piše da je riječ o maloj gramatici (*ove moje male Grammatiche*) koja je put

³ "Već se iz tih uvodnih formula vidi da je u književnom jeziku dativni nastavak u pridjevno-zamjениčkoj sklonidbi *-omu* i da hrvatski književni jezik nije poznavao pojam naveska." (Tafra 2012: 71)

⁴ Nalazimo kod L. Šitovića, predgovor spjevu *Pisma od pakla* (1727.) naslovljava *Bogoljubnom štioču i slušaocu*

ka velikim. Počinje i obraćanje s *draghi brate* što upućuje na poistovjećivanje s čitateljem. Šitović upozorava *Oi Draghi, i mili Sctioce, nemojse cudit ovomu momu, ako i malabnu trudu*. Kasnije u djelu naziva je dilašce, gramatičica. Jurin objašnjava *Ja usudshse unitiga u ovo moje malo dillotvorje...* ili su pak svjesni težine posla pa tako Tadijanović kaže da se mnogo usudio kad se odlučio napisati gramatiku *jerešamse usudio onno nacšinnitti, shto nišam nikad znao, i onno drugoga naučšitti, shto nišam nikad sahm učšio. Zatoše veoma bojim, da na mišto Slavve, ne budem porugan, i opšovan*. Lanosović se ispričava zbog pogrešaka kojih moguće ima u gramatici te moli da ga se obavijesti o njima.⁵ Svjesni su da obavljaju pionirski posao, ali i važnosti svoje uloge autora i upravo zato se sakrivaju u skromnosti jer u navođenju izvora pokazuju poznavanje klasičnih gramatika te svoje stavove potkrepljuju latinskim i biblijskim citatima što svjedoči o širokoj naobrazbi i kulturi autora gramatika. Tako je kod primjerice Babića, Šitovića, a znamo da Lanosović nema razloga za skromnost jer je bio uključen u rješavanje grafijskih problema i obrazovan jezikoslovac. Autor ipak iskazuje vjeru da će knjiga doprinijeti općem i jezičnom dobru. Autorska skromnost argumentirana je željom da učeni ljudi pročitaju i vrjednuju tekst gramatike. Domoljubni motivi su Lanosovića učinili piscem gramatike.⁶ Iako prividno samokritični nerijetko će se kritički osvrnuti na prethodnike. Autorska skromnost prerasta u bojazan od kritike. Babić kaže *Znam da je lako vidjeti dlaku utugemu oku, alie mučno usvomu*. Jurin pokazuje isto i zgodno slaže odgovor te ponešto zaoštava ton prelazeći u fiktivni dijalog: *jer da budesc bio prie mene sklopio Ti, nesadda sklappao ja. I Drughisu moghli sklopiti lipse, i urednie negosi Ti? A kadsu dakle moghli jerne sklopisce*.

Predgovoru svoje gramatike Babić određuje svrhu i cilj knjige, komu je namijenjena i područje u kojem će se njome služiti: onima koji počinju učiti gramatiku i znaju samo materinski jezik. Šitović pak piše samo za potrebe i na korist onima koje je vidio i znao da žele učiti, a uključuje redovnike i svjetovnjake. Jurinova gramatika namijenjena je onima koji ne mogu ići u primorske gradove učiti talijanski jezik, mladićima početnicima. *More takoer sluxiti i onim koji nerazume Illirički. N. p. Sudioczem ũ targanju pravdah, Targovizem, ũ prodaji, Pisczem varhu podloga, slogga, i krivinah ũ razliki misti, i gradovi &c*. Lanosović bi želio da Slavoncima služi za učenje njemačkoga jezika, a Nijemcima za učenje hrvatskoga jezika.

Kratki tekstovi predgovora pisani su hrvatskim jezikom, osim kod Lanosovića njemačkim jezikom. Na tragu humanističke tradicije kod Jurina uz hrvatski predgovor nalazimo isti tekst i na latinskom jeziku, a Jurin ima potrebu to i objasniti pa kaže da se odlučio za latinski da bi ga mogli razumjeti obrazovani ljudi Europe. Jezik autori imenuju ilirskim, osim Lanosović koji ga zove slavonskim. Iz teksta gramatika vidi se da svi autori podrazumijevaju pod tim hrvatski jezik štokavske osnovice. Općeprihvaćena je misao o jedinstvenom ilirskom jeziku koji obuhvaća

⁵ *Sollten aber gelehrten Männern und guten Fremden hier und da einige Zweifel wider dieses Werkes bei Durchlesung desselben einfallen, dieselben werden ihnen mich dadurch verbindlich machen, dass sie mir dieselben, wenn sie begründet sind, mitteilen*. Predgovor Lanosovićevoj gramatici pisan je njemačkim jezikom i pismom goticom.

⁶ *Übrigens gebe der Allmächtige, dass die zukünftigen Früchte meinen patriotischen Besinnungen übereinstimmen mögen*

velika prostranstva iako je razvidna otvorenost trodijalekatnosti hrvatskog jezika; Babić kaže *po mnoghi Kraglestvi, i darxave*; Jurin *Neima Jezika pod Nebom toliko prostrana do slavnogh Illitioghk jezika; buduh da gnime slovi dvadescet, i vechie kragljevinah, i veliki Banovinah*. "Lanosović tvrdi da je htio dati upute Nijemcima za učenje hrvatskog jezika. Pravila je, kaže sveo na najmanji broj. Napominje da je moguće da u knjizi ima pogrešaka, ali za njih su krive različitosti u pisanju, odnosno neustaljenost slovopisa" (Kolenić 2003: 78).

Gramatike su i nastale iz ljubavi i brige za hrvatski jezik što autori nastoje istaknuti. Šitović ističe da mi *neimamo Grammatikah u naf jezik iftomaceni*, što je svojevrsna kritika jezikoslovne stvarnosti. Jurin piše da postoje neki koji se srame svojim jezikom govoriti i zaključuje *i nek jedan znade sve ostale jezike, svogh parvogh naipri fali, jer tako ide po naravi*. Tadijanović slično razmišlja; da jezik treba učiti *Zato ucifse pravuo svojim Jezikom govoriti à nemoj od drugoga jezika rie fih Krafti*. Jurin zaključuje *i nek jedan znade sve ostale jezike, svogh parvogh fali, jer tako ide po naravi*.

Iz predgovora su razvidna gramatikološka načela autora. Kao prvo gramatike su potrebne i većina ih je namijenjena početnicima pa ako su i za učenje stranog jezika, lakše će naučiti složenu gramatičku strukturu stranog jezika ako im je opisana na materinskom jeziku. Na početku su autorska grafijska rješenja potrebna da bi se moglo služiti gramatikom. Temelj gramatika je morfologija. Babić uključuje deklinaciju imenskih riječi, konjugaciju glagola i pravila čitanja, zapravo grafijska rješenja. Šitović navodi da su u temelju gramatike deklinacije imenskih riječi i konjugacija glagola te misli da ima još pravila koja trebaju biti istumačena. Diana Stolac ističe važnost teksta na kraju Šitovićevih predgovora *Nacin uccenia aliti natoiania*. "Ovaj je tekst vrlo važan za razumijevanje Šitovićeva načina prikaza građe – naime, on izdvaja deklinaciju imenica i konjugaciju glagola kao temelj gramatike pa zbog kratkoće neke druge morfološke činjenice ne unosi ili ih samo kratko opisuje. Zatim, važna je i posljednja rečenica ovih predgovornih tekstova – posljednja, ali koja nosi jak naglasak kako (uspješno) učiti gramatiku: "Priporučuem vami o Mladichi dase fuegadrr meu vami dijputate od vaffih Legtiah, ierchete tako vechi mnogoada plod uciniti" (str. 10)." (Stolac 2009:113). I Jurin morfologiju ističe kao osnovni sadržaj gramatike: *...u ono ossam dilia govorenja Grammaticke uprave...*

Analize doporeporodnih gramatika pokazale su da je sintaksa u pravilu nakon morfologije i uglavnom vrlo sažeta. Obračenje čitateljima u funkciji učenika otkriva da gramatike nisu isključivo deskriptivne, nego često imaju udžbeničku funkciju; da bi se gramatička pravila primjenjivala na većem broju riječi od onih koje su deklinacijski i konjugacijski obrasci, valja upoznati leksički fond pa susrećemo rječnike, razgovore, obrasce pisane komunikacije (Stolac 2009).

Purističke stavove zastupa većina autora, ali ih promatra u odnosu na službeni jezik, bilo u prošlosti ili suvremenosti, a najprisutniji je u slavonskim gramatikama pa Tadijanović piše o potrebi izbjegavanja turskih riječi: *Alli ja znam dobro razlucsiti znanja od obicsaja, i da je drugo shtofse csini, a drugo shtobife, illi csiniti moglo, illi csiniti imalo*. "Osim potrebe čišćenja hrvatskog jezika od tuđica, u ovom tekstu vidimo i to da je Blaž Tadijanović svjestan da se književni jezik uči. Tuđice,

koje su već u razgovornoj uporabi u hrvatskom jeziku valja zamijeniti domaćim riječima, a to se može samo učenjem." (Kolenić, 2003: 13). Babić navodi da neki govore *brafcno*, *Mlivo*, *Muka* pa razumije da susjedstvo drugih jezika utječe na jezično preuzimanje. Slično nalazimo i kod Jurina koji uočava da je toga bilo i u prošlosti pa navodi primjere tipa *Praznik*, t. j. *svetkovina*. Pisci gramatika pokazuju tolerantnost prema dijalektnim različitostima, a kod nekih nalazimo otvorenost jezičnom posuđivanju.

U strukturi predgovora javlja se formula pozdrava na kraju teksta intimno intonirana. Svojevrzne objave smještaju tekst predgovora, pa i gramatike u religiozni diskurs zazivanjem i vjerom u božju pomoć u procesu pisanja i prihvaćanja gramatike, ali i u procesu učenja. Babić završava tekst riječima *daši zdravo*, *i mirno*, *jašamti sluga*, *i brat Vazda*; Šitović – *I Bogti bio vazda na pomoch; a ia na scslusb. Z' Bogom*. Jurin predgovor završava kratkim pozdravom *i Dassimi Zdravo*, dok kod Tadijanovića nema formalnog kraja teksta. Lanosović moli naklonost Boga (*Übrigens gebe der Allmächtige*) i čitatelja koji će znati cijeniti njegove napore i završava predgovor za razliku od ostalih potpisom Autor (*Der Verfasser*).

ZAKLJUČAK

Predgovori imaju dvojaku funkciju – primarnu: da čine jedinstvo s djelom na koje upućuju i na neki način metodološki ga objašnjavaju i drugu, kojom se uklapaju u povijest hrvatskog jezika i povijest nastajanja gramatika. Upućuju na znanstvenu naobrazbu autora, na kulturno-znanstveni okvir u kojem su se kretala njihova promišljanja. Uvodnim tekstovima kakvi su predgovori autori se koriste da bi progovorili o raznim pitanjima i problemima svoga vremena, pa i o svojim osobnim promišljanjima, zato ne čudi kršćanski podtekst ili težnja slikovitosti, pa čak i stihovi kao kod Jurina *Prostor Jezika Illiričkogh* koji obuhvaća cijeli slavenski svijet: *S ve pučine siver ledom./Istok strane pram ù podne/Dopiruchie k' signu morru/Poglja, rike. Kraglievine!/Uzviscene Banovine/Obastire sve kolike/ Illiricki Jezik Slavni/Do Latinskich krajah redom*. Iako je riječ o preradama poznatih i priznatih latinskih gramatika, što autori izriječkom potvrđuju, ponajprije Alvaresove gramatike, možemo pratiti autorska promišljanja vezana uz hrvatski jezik. Razvidno je prije svega da su autori svjesni potrebe opisivanja hrvatskoga jezika kao polazišta za učenje svakoga drugog jezika; svjesni su pionirskoga posla te se kritički odnose prema nedostatku gramatika hrvatskoga jezika; slijede strukturu klasičnih gramatika; ističu grafijsku neujednačenost; otvoreni su trodijalekatnosti, odnosno svjesni su da je riječ o jednom jeziku; zastupaju purističke stavove iako su svjesni da je jezik živ i neizbježni su dodiri među jezicima; u predgovorima je istaknuta didaktičnost gramatika jer su to knjige koje opisuju dva ili više jezika, ali i knjige iz kojih se uči, što je vidljivo iz isticanja pretpostavljenih konzumenata, učenika; osjeća se ljubav i briga za hrvatski jezik koji je temelj identiteta koji su franjevci stoljećima čuvali i njegovali.

Predgovori ovih pet gramatika pokazuju kontinuitet gramatičke misli, otkrivaju autorski pristup i jedina su mjesta gdje progovaraju autori o sebi i svom radu te svome vremenu i na neki način otkrivaju ponešto o osobnostima predanih graditelja hrvatskoga jezika.

IZVORI

Babić, Tomo. 1745. *Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata*. Venecija.

Jurin, Josip. 1793. *Slovkigna slavnoj slovinskoj mladosti*. Venecija.

Lanosović, Marijan. 1778. *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nützlichen Wörter und Gesprächbuche, auch einem Anhang verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen*. Osijek.

Šitović, Lovro. 1713. *Grammatica latino-illyrica*. Venecija.

Tadijanović, Blaž. 1761. *Svaschta po mallo illiti kratko sloxenyne immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik*. Magdeburg.

LITERATURA

Bogišić, Rafo. 1997. "Hrvatska književna historiografija 18. stoljeća". Dani Hvarskog kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu 23, 1: 5–18.

Bogojević, Vesna. 2015. "Čemu služe predgovori." *Ženske studije*, 11/12. <http://www.zenskestudije.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br-11-12/179-cemu-sluzje-predgovori> (15. studenoga 2015.)

Demo, Šime. 2004. "Latinska sintaksa kao implicitno prisutna problematika u gramatikama Tome Babića i Lovre Šitovića". *Fluminensia*, 1-2, Rijeka, 45–65.

Farkaš-Brekalo, Loretana. 2013. "Štokavski hrvatski književni jezik u 18. stoljeću". *Povijest hrvatskog jezika*, 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće, Zagreb: Croatica: 163–221.

Gabrić-Bagarić, Darija. 2002. "'Babuša' i franjevačka književnojezična baština". *Zbornik o Tomi Babiću*. Šibenik-Zagreb: Knjižnica Juraj Šižgorić, Hrvatski studiji: 65–81.

Grdešić, Maša. 2015. *Uvod u naratologiju*. Zagreb: Leykam international d. o. o.

Gostl, Igor. 1999. "Aneksni rječnici u gramatičkim kompendijima franjevaca Tome Babića i Lovre Šitovića". *Kolo* 4: 136–155.

Ham, Sanda. 2013. "Hrvatske gramatike u 17. i 18. stoljeću". *Povijest hrvatskog jezika*, 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće, Zagreb: Croatica: 371–429

Karamatić, Marko. 1994. *Bosanski franjevci, predgovor*, Zagreb: Erasmus naklada.

Knežević, Sanja. 2007. "Nazivi hrvatskoga jezika u dopreporodnim gramatikama". *Croatia et Slavica Iadertina* III: 41–69.

Kolenić, Ljiljana. 2003. *Brodski jezikoslovci*. Slavonski Brod: Matica hrvatska Slavonski Brod.

Košutar, Petra. 2013. "Europski uzori i hrvatski jezični priručnici u 18. stoljeću"

Studia z filologii polskiej i słowiańskiej (0081-7090) 48; 163-179. <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sfps/article/download/sfps.2013.010/848> (2. studenog 2015.)

Lisac, Josip. 2012. *Dvije strane medalje*. Split: Književni krug.

Pranjković, Ivo. 2011. "Franjevački prinosi hrvatskome jezikoslovlju" <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1448&naslov=franjevacki-prinosi-hrvatskome-jezikoslovlju> (2. studenog 2015.)

Stolac, Diana 2009. "Gramatike Lovre Šitovića u kontekstu hrvatske gramatikologije." *Zbornika o Lovri Šitoviću* (1682.-1729.), Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb: 111–117.

Tafra, Branka. 1997. "Slovkinja Josipa Jurina." *Riječ* 2: 98–107.

Tafra, Branka. 2012. *Prinosi povijesti hrvatskog jezikoslovlja*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

PREFACE OF FRANCISCAN GRAMMAR PRIOR TO REVIVAL

The paper analysis five prefaces of the grammars printed in the 18th century, whose authors are Franciscans. After the first printed grammar in Croatia, written by Bartol Kašić, a significant contribution to the standardization process is provided by grammars of Franciscans Tome Babić, Lovre Šitović and Josip Jurin in the southern part of the country, and by the authors Blaž Tadijanović and Marijan Lanosović in Slavonija. Those bilingual grammars describes Croatian language by describing another language. Prefaces are viewed as authors` introduction which speaks about the process of creating grammars and the authors themselves. They contain information about the author`s language, Croatian language and grammatical concept of the author. With their tripartite structure (introduction, text, closing), prefaces are contribution to the history of Croatian language and the history of grammar thoughts.

KEYWORDS: *Franciscans, grammar, Croatian language, preface*